

Limba perfectă în epoca globalizării

Nicoleta NEȘU

Proiectul integrării europene, fenomenul globalizării, întâlnirea dintre spații culturale diverse presupun o intensificare a contactelor directe, la niveluri diferite, între indivizi aparținând unor culturi și civilizații diferite, prin termenul cultură înțelegând ambele definiții, atât cea de totalitate a creațiilor artistice dar și cea antropologică, de sumă a valorilor umane. Europa oferă astăzi un model cultural nou, mult amplificat, în care culturile își păstrează identitatea dar, în același timp, contribuie la nașterea unei culturi europene; varietatea înseamnă bogăție și nu opoziție. Peisajul lingvistic al Uniunii Europene cuprinde 23 de limbi oficiale, cărora li se adaugă aproximativ alte 60 de limbi regionale și limbi ale comunităților de emigranți. Respectarea diversității culturale și lingvistice este legiferată printr-o serie de acte și documente specifice. Articolul 128 al Tratatului Uniunii Europene prevede dezvoltarea culturii și limbilor statelor membre, concomitent cu respectarea diversității lor naționale și accentuând, prin diverse mijloace, moștenirea culturală comună. Comisia Europeană promovează o politică privind multilingvismul pentru a consolida unul dintre motto-urile Uniunii: „unitate în diversitate”. Există o Declarație Universală a Drepturilor Lingvistice (semnată la Barcelona, în 1999) – pe modelul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 1948, există o dată în calendar care reprezintă Ziua Internațională a Limbii Materne, s-a propus crearea unui Consiliu al limbilor și a unei Comisii mondiale a drepturilor lingvistice etc. Toate acestea legiferează ceea ce Umberto Eco afirmă:

Europa începe o dată cu nașterea limbilor sale populare, iar o dată cu reacția, de multe ori alarmată, la izbucnirea acestora începe cultura critică a Europei, care înfruntă drama fragmentării limbilor și se pornește a reflecta asupra propriului destin de civilizație multilingvă” (Eco 2002: 21).

Dar, același Eco consideră că

la capătul îndelungatei sale căutări, cultura europeană se află în fața necesității urgente de a găsi o limbă vehiculară care să-i sudeze fracturile lingvistice, astăzi chiar mai mult decât în trecut” (Eco 2002: 274).

Conform *Genezei*, după Potop, „tot pământul avea o singură limbă și aceleași cuvinte” – se descrie, astfel, o stare de perfecțiune primordială a omenirii, un paradis terestru caracterizat printr-o umanitate unită, atât din punct de vedere politic, cât și

lingvistic. Dumnezeu, însă, pentru a le pedepsi trufia, i-a izgonit pe oameni din acest loc paradisiac și i-a condamnat la confruntarea cu pluralitatea culturilor și a limbilor.

Și Domnul a zis: Iată, ei sunt un singur popor și toți au aceeași limbă, și iată de ce s-au apucat; acum nimic nu i-ar împiedica să facă tot ce și-au pus în gând. Să Ne pogorâm și să le încurcăm acolo limba, ca să nu-și mai înțeleagă vorba unii altora. Și Domnul i-a împrăștiat de-acolo pe toată fața pământului” (*Geneza*, XI, 6-8).

Din acest moment și până în zilele noastre, omenirea s-a străduit să recupereze acea armonie lingvistică primordială, să recupereze *limba adamită*, *perfectă* în sine, sau să conceapă o *lingua universalis*, pe modelul limbii perfecte. Părerile specialiștilor sunt împărțite – nu se poate vorbi despre *confusio linguarum* ca despre ceva exclusiv negativ; diversitatea lingvistică și cea culturală ce derivă din ea poate reprezenta un avantaj. „Ciocnirea civilizațiilor”, despre care vorbea și S. Huntington, trebuie văzută, credem noi, mai ales sub aspectul pozitiv al ciocnirii în sensul de interferență a culturilor. Cunoașterea și înțelegerea culturii în care te găsești la un moment dat înseamnă accesul spre înțelegerea perspectivei pe care limba respectivă o propune asupra lumii, înseamnă accesul spre ceilalți, înseamnă primul pas spre stabilirea unui raport valid, certificat de o finalitate materială și spirituală valabilă.

Dificultatea teoretică, de reflectare a aceleiași realități prin conținuturi-semnificații ale unor limbi diferite, pe care acest proces de interferență culturală trebuie să o înfrunte, apare, sub o formă sau alta, la mai toți cei care s-au ocupat, direct sau indirect, de problema contactului între culturi. Faptul fusese deja remarcat de însuși Humboldt în momentul în care afirmă că, în ceea ce privește planul conținutului, limbile se deosebesc, în primul rând, printr-o organizare specifică a conținutului lor lexical și gramatical și, abia apoi, ele se deosebesc și prin aspectul lor material.

Limba este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor, iar spiritul lor este limba lor. Oricât am vrea, nu le putem gândi niciodată îndeajuns de identice!” (Humboldt 2008: 80).

Este adevărat că filosoful german relaționează specificitatea limbilor la câteva constante universale ale limbajului, în general, în sensul că identifică aceste universalii în limbile particulare, la nivelul raportului de desemnare (relația cuvintelor cu conceptele pe care le desemnează), la caracterul universal al expresiei (identitatea aparatului fonator la toți oamenii), precum și la simbolismul fonetic (evocarea unor însușiri ale obiectelor prin intermediul calităților intrinseci ale sunetelor) (Munteanu 2005/2008: 16), afirmând că

atât de admirabilă este în limbă individualizarea în interiorul concordanței universale, încât se poate spune cu egală îndreptățire și că întreaga specie umană deține o singură limbă, dar și că fiecare om deține o limbă proprie (Humboldt 2008: 87).

Dar este la fel de adevărat că același Humboldt „renunță la proiecția himerică a unei limbi inițiale (perfecte) și privește ca pe un dat necesar diversitatea limbilor și a popoarelor, pusă în relație directă cu producerea forței spirituale a omului” (Munteanu 2005/2008: 16) și refuză, astfel, în mod categoric, orice încercare de imaginare a unei limbi universale, logice și raționale:

Unii au dorit chiar să înlocuiască cuvintele din diferite limbi cu semne general valabile, asemenea celor pe care le găsim în matematică, prin linii, cifre și notație algebrică. Numai că, prin aceasta, dăm de capăt doar unei mici părți din masa a ceea ce poate fi gândit, căci, potrivit naturii lor, astfel de semne se potrivesc doar acelor concepte care pot fi produse printr-o simplă construcție sau care sunt configurate, de regulă, exclusiv de către rațiune. Când însă în concepte trebuie configurată substanța percepției și a senzației interioare, aceasta depinde de capacitatea de reprezentare individuală a omului, de care este inseparabilă limba sa (Humboldt 2008:70-71).

De la principiul relativismului lingvistic putem face ușor trecerea la principiul relativismului cultural, având în vedere faptul că „înțelegerea esenței proprii a unei națiuni și a coerenței interne a unei limbi particulare [...] depinde, în întregime, de luarea în calcul a ansamblului specificității spirituale” și că

doar prin intermediul acestei specificități spirituale, așa cum a lăsat-o natura și cum au dezvoltat-o împrejurările, se configurează caracterul unitar al națiunii, singurul pe care se întemeiază aceasta în privința faptelor, realizărilor și ideilor pe care le produce și prin care se mențin forța și demnitatea ei, transmise ereditare de la individ la individ (Humboldt 2008:55).

Acest din urmă principiu pleacă de la recunoașterea diversității culturale – există culturi diferite, caracterizate prin specificitate proprie – dar, în același timp, aceste culturi trebuie văzute ca fiind egale – egalitarismul cultural nu prevede o ierarhizare valorică a diferitelor culturi, ele fiind văzute ca egale atâta timp cât ele satisfac condițiile generale de existență. Pe de altă parte, cultura națională nu trăiește doar în spațiul strict descris de propria limbă – ea intră în contact, direct sau mijlocit, cu alte culturi naționale. Fenomenul globalizării reprezintă, astfel, una dintre formele particulare ale acestui contact dintre culturi, și el presupune „caracterul integrat, interdependent, interconectat al domeniilor economic, social, tehnologic, cultural, politic, ecologic dintr-un număr tot mai mare de societăți”; finalitatea acestui fenomen este „standardizarea vieții în lume” (Șerbănescu 2007:125). Însă, așa cum arăta Dan Mănuță în deschiderea Simpozionului Internațional dedicat relației între identitatea limbii și literaturii române și procesul globalizării, identitatea culturală și conservarea ei versus renunțarea la ea reprezintă una dintre problemele principale ce trebuie discutate din perspectiva acestei relații – „o societate globalizată va fi ori una multiculturală, ori una rezultată dintr-un proces de aculturație. Cea dintâi ipoteză scoate în evidență conservarea unor trăsături identitare, cealaltă accentuează asupra întrepătrunderilor care se vor produce”.

Așa cum arătam în cercetări anterioare (Neșu 2006: 263-273), problema specificului național, a păstrării și conservării lui - problemă tot mai acut simțită de

culturile ce se află în fața „provocării” europene, cu atât mai mult cu cât ideea „integrării” europene este tot mai mult concurată de cea a „globalizării” - se dovedește a fi o „falsă problemă”. Într-un prim moment, „s-ar părea că noua realitate culturală «globală» defavorizează profund micile culturi [...], care ar pierde astfel, prin integrare, «specificitatea»” (Marino 2005:272). În realitate, însă, lucrurile nu stau deloc așa.

Cu cât nu vom căuta specificul național, cu atât mai mult îl vom găsi, cu atât mai mult îl vom exprima, fiindcă tocmai ocupându-ne de universal, de perspectiva noastră și cu posibilitățile noastre, cu tradițiile noastre, vom prezenta oricum o voce, fără îndoială, o voce umană, însă în același timp, o voce umană care se va recunoaște ca voce românească, ca voce cu timbru românesc” (Coșeriu 1994:176),

iar, în acest proces al globalizării culturale,

creațiile individuale, profund originale, își pot găsi corespondențe și termeni de comparație”, în timp ce soluția poate fi reprezentată de o „selectivitate fără frontiere, prin depășirea complexelor subalterne și a subordonării mimetice și sterile” (Marino 2005:272).

Considerând cultura europeană ca „ansamblu al ideilor, simbolurilor, teoriilor ce se regăsesc în trăirea socială a vieții”, Andrei Marga delimitează, în interiorul ei, cinci nivele sau subsisteme: competența tehnică, comportamentul economic, îndemânarea administrativă, acțiunea politică și cultura spirituală, pe fundamentul cărora cultura europeană își sprijină specificitatea (Marga 2006: 45-46)¹. Autorul subliniază și faptul că acest specific cultural european nu poate fi redus doar la unul dintre aceste subsisteme, ci ele acționează simultan. În sfera culturii spirituale, se vorbește, în contextul definirii sale sub raportul specificității, fie despre circulația unor simboluri și mituri proprii culturii europene, fie despre anumite concepte-pivot în jurul cărora s-au coagulat marile teme ale gândirii europene – este vorba despre concepte precum conceptul adevărului, ca valoare fundamentală, conceptul cunoașterii, conceptul raționalității, conceptul dreptului, conceptul autonomiei individului, conceptul sferei publice și conceptul persoanei umane, concepte ce țin de tradiția europeană, în sensul că ele s-au dezvoltat de-a lungul istoriei europene și au marcat dezvoltarea ei politică și filosofică². Dacă luăm în considerare faptul că una dintre trăsăturile structurale ale culturii în sine este cea de universalitate și anti-dogmatism, ne dăm seama, de la început, că specificul național, dublat de identitatea națională nu este antagonic conceptului de universalitate - ceea ce înseamnă, așa

¹ Autorul formulează chiar niște „condiții de apartenență” la această cultură europeană, în funcție de satisfacerea cerințelor celor cinci subsisteme ale sale: 1. „Aparții în fapt culturii europene realizând continua pliere și, în cazul optim, participarea la crearea tehnicii de producție și, în general, a noi niveluri ale competenței tehnice de producție”; 2. „Nu poți aparține acestei culturi dacă principiul randamentului este ignorat sau subestimat”; 3. „Aparții culturii europene atunci când cultura dreptului promovează individul ca subiect și ca scop al dreptului, suveranitatea și generalitatea legii”; 4. „Aparții culturii europene asigurând, prin reglementările de drept, aceste bunuri fundamentale [viață, libertate, proprietate]”; 5. „Aparții acestei culturi realizând comunicarea continuă a reflexivității intelectuale și a problemelor trăirii umane a vieții” (Marga 2006: 47-50).

² Pentru detalii legate de acest aspect al specificului european, vezi A. Marga, *op. cit.*, p. 54-56.

cum arătam și în studiul mai sus menționat, că „adevărata cultură” nu se lasă influențată de dogme politice, ea se face pentru toți oamenii și este a tuturor. Ea implică – structural – pluralitatea, posibilitatea co-existenței mai multor perspective. Eugen Coșeriu afirmă că „imperativul categoric al culturii, ca știință, ca artă, este acela de a nu face concesii unui subiect particular, acela de a respecta ori subiectul universal, ori obiectul universal, ori comunitatea (în cazul limbajului)” (Coșeriu, 1994: 174) Se pune, firesc, întrebarea: ce se întâmplă cu noțiunea de cultură națională? Răspunsul vine la fel de firesc:

Cultura nu poate fi națională și nu trebuie să fie națională ca obiect. Ne putem ocupa, fără îndoială, de obiectele noastre, fiindcă le cunoaștem mai bine, însă fiecare obiect pe care îl considerăm, chiar dacă este un obiect local, trebuie văzut întotdeauna în perspectiva universalității; trebuie văzută în fiecare obiect, în fiecare formă a culturii populare dintr-o anumită țară, dintr-o anumită regiune, o formă posibilă, o determinare posibilă a artei, în general, a artei universale, și nu doar o formă care exclude alte forme de artă (Coșeriu 1994: 176).

Faptul că o cultură este națională, prin determinarea ei istorică, nu îi dă dreptul să fie naționalistă și cu atât mai puțin, șovină (Coșeriu 1994: 179). Ca urmare, este vorba despre o înțelegere greșită, superficială, dar frecvent întâlnită, a conceptului de specific național opus universalității. El ar fi, într-adevăr, opus universalului

dacă am înțelege că ne mărginim la faptele naționale și că vrem să facem o cultură numai națională, care să nu fie universală. Însă specificul național este cu totul inevitabil prin subiect, nu prin obiect. Deci, nu vom putea scăpa, nimeni nu poate scăpa de specificul național, de tradițiile pe care le reprezintă, fiindcă creatorul reprezintă el însuși aceste tradiții, el însuși e o parte dintr-o comunitate și dintr-o cultură care s-a constituit în mod istoric (Coșeriu 1994: 176).

Mai mult, relația specific național – fenomen al globalizării/integrării, este o relație cu un dublu sens: pe de-o parte, „<integrarea> nu atentează în niciun fel la existența <specificului național>”; pe de altă parte, acest <specific> evoluează, se îmbogățește, se nuanțează prin toate influențele și achizițiile fecunde ale <integrării>” (Marino 2005: 76).

Dacă se poate vorbi astăzi despre o coeziune economică, financiar-monetară, la nivelul Uniunii Europene, coeziunea culturală rămâne, însă, deocamdată, o finalitate neatinsă, proces îngreunat, desigur, mai ales de diversitatea lingvistică, de numărul mare al limbilor vorbite pe teritoriul european. Soluția - utopică - a unei limbi universale, tradusă în încercarea de a crea o limbă unică, accesibilă tuturor și capabilă de a re-inventa universalitatea adamică a procesului comunicativ nu a fost găsită. Europa, “unită în diversitatea” ei, are ca valori fundamentale - în ceea ce privește aspectul cultural – plurilingvismul și pluriculturalismul, înțelese nu ca sumă a valorilor culturale transmise prin intermediul unei anumite limbi, ci ca modificare a propriei experiențe culturale ca urmare a intersectării cu alte culturi, însușirea unei perspective diverse asupra lumii, ca urmare a accesului la ea prin intermediul unei alte limbi. Acest principiu al plurilingvismului stă la baza Cadrului european comun

de referință pentru limbi (*Common European Framework of Reference for Languages*), dezvoltat pe baza Proiectului pentru limbi moderne (*Modern Languages Project*). Acest document al Uniunii Europene se bazează pe valorile fundamentale prevăzute în Constituția Europeană, ca respectul demnității umane, al libertății, al democrației, al egalității, al Statului de drept, precum și respectul drepturilor omului, inclusiv al celor aparținând minorităților. Cadrul este structurat în jurul a trei concepte-pivot, fundamentale: competențe generale, abilități strategice și competențe multilingvistice și multiculturale. Ca urmare, nu monolingvismul – fie el concretizat într-o *lingua universalis*, fie înțeles ca utilizarea unei singure limbi „oficiale” – este soluția căutată de toți oamenii politici, de-a lungul timpului. Utopica limbă perfectă este, de fapt, sterilă – revenirea la o limbă unică înseamnă reducerea bogăției culturale pe care diversitatea lingvistică post-Babel a oferit-o omenirii, ar reprezenta o soluție reduționistă și complet anti-umanistă; lumea ar înceta deodată să mai fie privită/înțeleasă printr-o multitudine de priviri, ci s-ar lăsa explorată de un singur ochi, pierzând astfel din varietatea și complexitatea interpretărilor pe care astăzi ni le oferă diversele limbi. Justificarea o găsim tot la Humboldt: „prin același act prin care întinde firul limbajului, omul se țese pe sine prin limbaj. Fiecare limbă desenează un cerc în jurul poporului care o vorbește, și nu este posibil a părăsi acest cerc decât intrând, în mod simultan, în cercul altui popor. A învăța o limbă nouă ar trebui să fie, deci, cucerirea unui nou punct de vedere în atitudinea individului” (Humboldt 1988:161- 164). Toate acestea pentru că

în fiecare limbă sălășluiește o viziune a lumii care îi este specifică. După cum cuvântul individual stă între om și obiect, tot astfel limba, în întregimea sa, se interpune între om și natura care acționează, din interior și din exterior, asupra lui. Este adevărat, desigur, că omul trăiește în mod primar sau în ultimă instanță între obiecte, dar de fapt numai așa îi sunt ele date prin limba sa...fiecare limbă conține întreaga țesătură conceptuală și întregul mod de raportare la lumea obiectuală caracteristice pentru o secțiune a umanității. Niciodată nu se ajunge însă la experiența completă și pură a unei asemenea schimbări de perspectivă, pentru că, întotdeauna păstrăm, într-o măsură mai mare sau mai mică, propria noastră viziune a lumii așa cum e prefigurată aceasta în limba noastră maternă (Humboldt 1988:161-164).

Bibliografie

- Coșeriu 1994: Eugen Coșeriu, *Deontologia culturii*, în „Prelegeri și conferințe”, Supliment al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, Iași.
- Eco 2002: Umberto Eco, *În căutarea limbii perfecte*, Iași, Editura Polirom.
- Humboldt 1988: Wilhelm von Humboldt, *Fragmente lingvistice*, în „Secolul XX”, 325 – 327, traducere de Șt. Aug. Doinaș, p. 161-164, București.
- Humboldt 2008: Wilhelm von Humboldt, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, versiune românească, traducere, notă asupra traducerii, tabel cronologic, bibliografie și indici de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas.
- Marga 2006: Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Marino 2005: Adrian Marino, *Pentru Europa*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom.

- Mezzadri 2006: Marco Mezzadri, a cura di, *Integrazione linguistica in Europa. Il Quadro comune di riferimento per le lingue*, Novara, DeAgostini UTET Università.
- Munteanu 2005: Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iași, Editura Polirom.
- Neșu 2006: Nicoleta Neșu, *Limba și cultura română în fața occidentului – aspecte lingvistice și culturale ale integrării europene*, în volumul Simpozionului Internațional „Identitatea culturală românească în contextul integrării europene”, Academia Română, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” și Asociația Culturală „A. Philippide”, 22 – 23 sept. 2006, Iași, p. 263 – 273.
- Șerbănescu 2007: Andra Șerbănescu, *Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor*, Iași, Editura Polirom.

The Perfect Language in the Age of Globalization

The present paper focuses on the concept of the “perfect language” and points out the Humboldtian ideas and concepts regarding language in general. The paper discusses the problem of plurilingualism and the cultural interferences, with references at the *Common European Framework of Reference for Languages* and at the *Modern Languages Project* developed by the European Union.

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
CLUJ-NAPOCA, ROMÂNIA/ Accademia di Romania
ROMA, ITALIA*

